

Олена Пчілка В гостях у Катеринослава

Се було в кінці літа, у серпні, три роки назад. Я пробувала тоді в Полтавщині, в любій Гадяцькій околиці, в хуторі «Зеленому Гаю». Читалося, звичайно, й там газети і звісно нам було, що в Катеринославі одбувається археологічний з'їзд. Була думка поїхати туди, на той з'їзд, та потім стали надходити відомості, що українській справі там щось-то не дуже ведеться: наших учених з Галичини не запрошено, українських відчитів не буде. По що особливе було зриватися, їхати?

Але прийшов у Гай лист, про той самий з'їзд, таки від сердешного небожчика, Миколи Дмитрієва. і зважила я поїхати в Катеринослав, хоч то вже було під кінець з'їзду. Сподівалася я ще захопити багато кого з українців.

Подорож залізницею була звичайна: шарварок, тіснота, задуха. А ось Кременчуг і пересідання на пароплав.

Пливемо Дніпром. Дніпро-Славутець був чогось у хмурому настрої; справді, було досадно, що після спеки так одразу заохолодало. Отже, під сердитим вітром ішли великі понурі хвилі. Вгорі, на помості, на тому «чардаку», сидіти було прикро, під холодним вітром: та й для споглядання мало було втішного. Сумно котилися жовті хвилі, сумно хиталися безконечні шелюги та верболози понад пустельними берегами; порожні довгі коси піскові здавалися ще порожніші. Де-не-де стояли на березі одинокі, немов заблукані люди, з кієчками. либонь пас-тухи; вони сумно дивилися на наш пароплав, як він минав їх. ідучи своєю дорогою. Особливо самотніми, якимись дико-порожніми, здавалися Дніпрові острови. Хоч часом і дуже великі, вони були без найменших признаков людської присутности; здавалося, що так вони стоять сотні літ. з тими сплутаними побережними чагаронами. з самотніми осоковинами, там далі; на прогалинах ні куріньчика, в затоках ні човничка рибальського... Безлюдно, порожньо...

А думка шукала власне на тих островах, під зеленими шатами, у затишних затоках, давніх войовничих мандрівців та давніх козацьких човнів. Та не курився й димок, не чути було й найменшого гуку...

Пристань. Незначна будова, біля неї чорніє, метушиться купка людей. Пароплав привертає. На сході до берегу починається штовхотнява, сварка: дехто зходить зовсім, дехто сідає на пароплав; дехто йде купити харчів на березі. — вертається з печеною рибою, кавуном. Інколи пароплав спиняється біля пристані, щоб узяти дров. Дивна річ. як «просто» робиться те вантаження дровами: по двох недбало кинутих дошках дівчата несуть оберемки дров; дошки хитаються, тремтять під ногами, і дивуєшся, як ті дівчата, разом зі своєю ношею, не зриваються в воду з тих вузеньких кладок, що стрибають у них під ногами. «Часом бува, що й зриваються, падають. — байдужо говорить хтось із пароплавних людей: — то їм нічого, вони привичні!». І правда, що. мабуть, привичні: вихиляючись, як того вимагає рівновага, жваво збігають ті «дочки степу» побережного по дошках угору й вниз, немов хизуючись своєю зручністю, такі молоді, звичні; вони босі, в коротеньких спідничках; мають їх білі рукави, та поли блаженських керсеток; на головах нема нічого, лише в декотрої маячить в чорних косах великий жовтогарячий гвоздик, або пара темних чорнобривців. Молоді чорнобривки вспівають не тільки жваво бігати з оберемками. а й кидати жарти на відповідь тим. хто їх зачепить словом.

Справа скінчена, дошки постягано, пароплав рушає. І будова, і дівчата, з заробленими копійками, десь незабаром зникають...

Знов порожні береги, береги без кінця, знов пустельний краєвид.

А одначе єсть в тих берегах, в тому краєвиді своя велика краса, що мов смутить і разом

вабить погляд мандрівця.

Широкими округлими хвилями розлігся придніпрянський степ і щось могуте відчувається в тих перелогах. Разом з Дніпром, з білими косами, разом з застиглими островами все те становить величну і своєрідну картину. Боже! Які бувають чудові заходи сонця посеред тієї панорами! Який переграй різнобарвного світла — на Дніпровім лоні, на зелених берегових шатах! Ніколи не забуду одного заходу сонця на Дніпрі, що довелося мені бачити, — теж плывучи по Дніпру в тих же місцях. Дніпро був тихий, тихий, лагідний; злотисті й рожеві відблиски широко розходились по йому; умлівав у сизому повітрі хвилюючий степ, а білі й фіялкові хмарки, пронизувані промінням червоного сонця, грали, замикаючи краєвид, такими колірами, що не списати, не змалювати їх! І все теє вкупі єдналося барвами, творило розмаїтно-широку, вільно розгорнену і разом таку зграйну симфонію чудових тонів, що очі вбирала вона! Бачила я після того захід сонця на Альпах, на Середземному морі, та того заходу, того барвистого свята посеред Дніпрової околиці — не забуду ніколи!

Але тепер вітер наганяв лави сивих хмар; сонце мов не хотіло пронизувати їх. хвилі котились мов у буденній роботі: на зелені зарослі, на самотні коси вечірня сутінь насувалась одноманітно, тьмяно, наводячи на душу почуття якоїсь-то смутної самотности. Ось і зовсім стемніло. Зненацька стала з темряви виринати близькість великого фабричного міста. Раз по раз маячіло світло, засвічене людською працею, не вгамованою і вночі: то світилися заводські вогні з середини великих, невиразно-темних будинків; вилітали іскри й наоколо. в темряву пізнього вечора. Чимсь несподіваним, неприродним, якоюсь дивною лихою химерою здавались ті довгошії будинки, ті непевні вогні серед степової околиці. Де вони взялись? Чого насунулись до Дніпра?..

Ось і остання пристань. Се ж уже поріг города Катеринослава.

Та не привітно зустрівав він прибулих гостей! Зійшли ми на берег — порожньо й якое сумно було перед нами. Зараз за пристанею починався темнісінький простір; ішлося піском; ми простували прямо перед собою, думаючи про візників. Але де ж вони, ті візники? Була субота і їх виїхало мало: ще до того пароплав. — через негоду та обережність, щоб не сісти на мілізну. — Ішов помалу і спізнився; отже, через пізню годину, візників біля пристані стало ще менш. Мені та ще якомусь мандрівцеві зовсім не стало повоза — ніякого. Раді б ми були й пішки податися до міста, так деякі ж пакунки з нами були, не могли ми нести їх далеко!

Стоїмо вдвох на пісковім суходолі, в темній порожнечі, і не знаємо, що й робити... Дожидаємо, може, над'їде який візник. Нема нікого... Далі вже посідали ми на своїх пакунках, та все дивимось у темряву. Холодно нам було й моторошно. Аж ось їде щось, широке таке. Ми швиденько подались назустріч, гукаємо, спиняємо. Коли дивимось, аж то проста підвода, навантажена якимись чорними мішками.

— Е, я на такому не поїду! — мовить, придивившись, мій «товариш».

— Як знаєте, — кажу, — а я поїду, бо нема ради! — Та й почала просити візницю, щоб підвіз мене в город. Він одмагається: — Та куди ж я, — каже. — вас візьму? — я везу вугілля! — Та дарма, — кажу. — візьміть, будьте ласкаві, бо що ж я робитиму серед дороги, вночі?

Упросилась. Вилізла на мішки, держусь за свій пакунок. Тільки що ми рушили, аж і пан той біжить: надумався, просить і його взяти. Візник не хотів, та вже якое він уместився; хоч стремлячи на мішках, все бурчав дорогою: — Що це за город такий! Як-таки можна, щоб пасажири на мішках їхали?! — А ви. — каже візник. — коли сидите, то будьте й тому раді; я ж не хотів вас брати. — самі впросились! — І правда, що треба було вже мовчати та щ'пко держатися.

Доїхали ми до якоїсь вулиці. — там уже стояло зо два звичайних візника. Наш візник і

каже: — Ну, тут уже злізайте та беріть собі візника, чи як собі хочете, бо вам треба в город, а мені туди не рука. — мені треба он туди, на край! — та й показав кудись далеко вбік. Позлізали ми. Не знаю, куди подівся мій товариш, а я взяла візника й поїхала до якоїсь гостинниці, що мені хтось дорогою нараяв, либонь, до якоїсь «Європейської». Була вже глупа ніч і я рада була вже лягти спати.

Другого дня, розпитавшись дороги. — бо в Катеринославі я була колись давно і то лише переїздом. — пішла я до мети своєї подорожі, туди, де відбувався археологічний з'їзд. Сказали мені в гостинниці, що відбувається він в «Потемкинском дворце». Іти туди треба було Бульваром. Ся велика, довга вулиця, обсажена деревом. — казенно-проста, неначе шнуром відбита; та таки, мабуть, і було колись відбито шнуром ту лінію по широкому, порожньому степу, призначивши їй далі бути вулицею в новому городі «Катерининої слави».

Ось з бульвару виходиться на великий майдан. Там посередині стоїть собор, а з одного боку припирає до майдану «Потьомкінський дворець». велика довга будова з круглими стовпами на переді. За будинком — парк, що спускається кручами до Дніпра. Отсей шматок рівного високого степу над Дніпром і мав бути осередком города Катерининої слави. Про се бажання нагадує й той пам'ятник цариці Катерині, що стоїть на майдані.

Але кругом пам'ятника на майдані порожньо, голо. Та й сам майдан так і зостається шматком дикого степу: ростуть по йому колючки, та якийсь-то присохлий бур'ян. По боках майдану незначні будинки. Ні на майдані, ні біля його — руху нема; город, його жваввіша частина одійшов далі. В сьому ж кутку панує тиша і занедбання.

Мені ще раніш доводилось бути в парку, що за тим порожнім царственным «Потьомкінським дворцем» Той парк здався мені якимсь покинутим: дерева, корчаві, не пильновані, немов борються з смертю, стоячи на каменястій кручі; ні стежок, ні квітів; скрізь, особливо у верхній частині парку, біля будинку, біля того «дворца», — парк страшенно засмічений якимись папірцями і всякою всячиною. Але не досади о дивитись на все те потьомкінське пустелище, разом з забув'яненою площею й засміченою оселею. — здається, що так тому й слід бути.

Так не справилися мрії світлейшого Потьомкіна, та либонь і самої Катерини, утворити на сьому Дніпровому надгір'ї нову столицю. А мрія манила цікавою вигадкою... Чому не було можливо, що «Друга» перенесла столицю на Дніпрові береги? Адже «Перший» переніс її з місця більше насиченого, з тієї «первопрестольної» Москви, на далекі Невські береги, залишивши Москву «порфіроносною» вдовою. Хіба не були ті береги Невські в свою пору пустинею, холодною, болотяною, — тільки й того, що «свіжою», далекою від московської боярської «крамоли»? — Отже, по одному помаху руки — тисячі рук збудували Петербург в далекім північнім кутку над Невою. А тут уже «Катеринослав» мав бути на ясному, теплому півдні, в сусідстві з чарівною, уже подоланою «Тавридою». Тією Тавридою манила мрія! Хіба не прозвано було того коханого прибічника. Потьомкіна світлейшого, — «Великолепним князем Тавриди»? Чи не повезено було царицею, з усим двором, на розглядини тих нових країв, уже безпечних, уже забраних! Чи не було в тім особливої втіхи — оселитися в сих ново подоланих гарних краях? В самій Тавриді то вже занадто... може, й небезпечно здавалось, а над Дніпром — чому ні? То була здавен «своя» річка — і в її водах відбивався же перший стольний город Київ! І думка закладачів Катеринослава вже працювала над планом утворення города величного, розкішного. Збудовано царський будинок. Ще й тепер він вражає своїм обширом.

Кругом теперішнього собора широчезну просторінь обгороджено огорою, — отакий мав бути сам собор! Оповідують, що світлейший казав будівничому так: «Нехай собор буде хоч трохи, хоч на аршин, але більший, ніж собор Петра в Римі!». — Ось «чого гиря хотіла»!..

Вабив Потьомкіна й козацький край, — степ широкий, край веселий, народ здоровий та

гарний, не той, що в чухонській стороні. Жило ще, правда, запорозьке товариство... але світлейший вступив сам у січове товариство і ласкаво посміхувався. коли січовики дали йому, — йому, «Великолепному князеві», — прізвисьце, за його тодішню придворну кучму, «Грицько Нечоса». Він слухав, як запорожці вітали його на Великдень своєю віршею «Христос Воскрес, рад мир увесь, діждалися божої ласки, тепер вже всяк наїсться всмак свяченої паски». «Товариш» Грицько Нечоса ласкаво посміхувався, та міркував разом з Другою, як би зручніше зруйнувати дощенту «осине гніздо», вільнолюбних завзятців. І виміркували... До місця, вибраного для Катеринослава, не доходив ні гомін від порогів, ні гуки запорозької Ради, а швидко було виміркувано спосіб, що Рада тая й гомоніти перестала... Запорожжя було приборкано. Січ взято в полон. — В Катеринославі гадалося сидіти безпечно...

І місце вибрано було для оселі переможців — чудове! Коли стоїш у тому парку, на тім високім березі, — то гарний краєвид бачиш перед собою. Околиця широка та далека, Дніпро бистрий, береги розмаїтні. Он праворуч якийсь велетень кинув камінь (Бичком звать тепер той камінь-острівець). — кинув немов для того, щоб було схоже на якусь химерну подробицю тих краєвидів, що були в моді за Катерининських часів. Камінь висторочу-ється з води, кругом його крутяться хвилі, — і знов котяться спокійно. Цікаво подивитись, але не страшно... Зовсім як на тодішню Січ...

Та не сужено було стояти царственній твердині в головах зруйнованого Запорожжя. Про гадки за столицю в Катеринославі — нагадує лише дворець-пустка, та супроти його пам'ятник Катеринин. Пам'ятник тяжкий, негарний. Стоїть незграбно жіноча постать, з каменю — якогось-то жаб'ячого, зеленого кольору. Прикро дивитись на його!

Однак час нам уже ввійти в той «Потьомкінський дворець», бо тож в йому, — я вже теє казала, — відбувався XIII археологічний з'їзд.

Коли я підійшла до будинку, то побачила, що сумна пустка мала на сей раз доволі войовничий вигляд: біля входу, вздовж переднього піддашшя, піддержуваного стовпами, стояли поліцейські; було й двоє кінних — чи поліцейських, чи жандармів, бог їх знає! («Не мастерица я полки-то разбірають!») У всякім разі, під оглядом тих верхівнів, та іншої сторожі, було якось моторошно... Увійшла я. Саме відбувалось засідання. Посередині за столом сиділа графиня Уварова, — бувши головою на з'їзді. В світлиці було якось порожняво й нудно... Хтось говорив про якусь дрібну розкопку... Я почала розглядатись наоколо. Світлиця була велика й ясна; по стінах висіли портрети Катерини II й Потьомкіна; рядом стояли старинні крісла, оббиті матерією з золотими буквами Катерини.

Постать графині за столом, на першому місці, була в згоді з тією обстановою. Графиня мала іменно «надменний» вигляд. Колись я бачила її на київському з'їзді, як ще головою був граф Уваров, її чоловік, то вона тоді поводитись мовби по-іншому. Тепер же графиня і «обривала», «кого слід», і навіть держалася мовби стомкіш. Що ж до інших, хто до неї вдавався, чи говорив щось про неї, то, сказати правду, аж досадно було дивитись на них: поважні, відомі професори й інші знакомітні мужі поводитись іменно «подобострастно». Вони якось особливо вигинали спину, вживали «словообращенія» найвищого стилю: «Наша високоуважаемая». «наша досточтїмейшая» і т. ін.

Коли настала перерва, я відшукала декого з знайомих учасників з'їзду. Вони розповідали мені, що якраз вчора сталася на з'їзді пригода: українці подали з'їздовій Раді протест, на те, що Рада не схотіла закликати українських учених з Галичини, не хотіла допустити української мови на з'їзді; люде домагалися, щоб сей протест було прийнято до відому й до уваги. Засідання було дуже людне і громадянство піддержало тих, що протестували.

Але предсідателька не схотіла звернуть уваги на той протест, не схотіла побачити в йому

ображеного національного почуття, а називала його — «виходкою».

Коли до графині потім пішло скільки душ (на чолі їх був харківський професор Д. Міллер), просячи, щоб протест було вписано в протокол засідання, то графиня навіть того вволити не схотіла; сказала, що нікого з «чужоземців» на з'їзд не запрошено, а через те не кликано й галицьких учених. Коли пр. Міллер зауважив, що галицькі українці зовсім не «чужі» для Катеринослава, то графиня сказала преславетне слово, — що галичане «хуже иностранцев» і що вона взагалі не хоче, щоб на з'їзді читались доклади українські, бо вона не хоче, щоб до з'їзду мішали «політику». Відповідь взагалі була дуже прикра. З тим депутація й одійшла.

Засідання археологічного з'їзду йшли по своїй черзі. Слухаючи «доклада», приходилось міркувати, що важніші питання нашої археології не рішення з певністю ніяк... Читають, наприклад, про «камінні баби» (сама графиня читала і виходить, що не відомо, чи воно «баба», чи воно що. і чий вони, й звідки походять. — все темно!... Так само й з «майдами»: виходить би то. що се — городища (місця, обгороджені валами), а може, й не городища... Слово «майдан» устряло випадкове, — так висловився там же на однім засіданні В. Антонович: він сказав, що либонь хтось із місцевих людей, (з селян абощо), назвав так лише ту площину, що між валами, а тим часом у археологів це слово «майдан» вжилося, яко назва городища взагалі. Тут хтось-то з дальших рядів подав відомість, що майданом звуть те місце в лісі, де женуть смолу. Почалася суперечка... В кінці тієї суперечки все зосталося таким самим темним, як і було. Трохи посперечались і за допис співробітників «провінціалів». Графиня Уварова сказала, що становище того, хто розбирається в дописах людей зпровінції, дуже тяжке, бо. мовляв, пишуть малосвідомі люди, — писарі, сільські вчителі тощо, — і пишуть часом нісенітницю... З публіки обізався якийсь учитель, що пишуть люде, відповідаючи на прохання панів археологів, а пишуть, звісно, як можуть. Вийшло трохи ніяково...

Не будши особливо зацікавленою засіданнями археологічного з'їзду, ужила я два ранки на те, щоб розглянути гаразд катеринославський етнографічний музей (імені Поля). Музей дуже хороший і цікавий. Будинок музею (чогось в грецькому стилі) вже трохи й тіснуватий. — стільки в йому всього єсть: одежі, вишиванок, зброї, церковних знадобів. старих книжок та рукописів і т. і. Єсть і цілий чумацький віз, з усіма причандалами, є при йому й постать чумакова, добре зроблена. Сього не можна сказати про інші постаті в музею. — різні «типи» (натуральної великості), в місцевих убраннях, українських і московських: страшенно не добре їх зроблено! Всі вони такі вже негарні на обличчя, такі препогані, що коли б справді в Катеринославщині люде були такі, то се було б нещастя!.. Ні, мабуть, се той. хто робив ті постаті, не вдав гаразд. Є в музею й постать шахтаря в робочому його одягненню: в руках топирець-кайло, на чолі прив'язана лампочка. Тяжко дивитися на ту постать! Чорна, припалає вугіллям, брудна, не людська. Отакий вигляд мають ті люди, що працюють під землею, там. глибоко, глибоко! Мов з німим докором дивиться та постать на тих, хто ходить по ясному світлі...

В музею побачила я Еварницького — він же доглядач сього музею. Я зараз пізнала, що то він. Д-ія Еварницького я. звичайне, знала по імені, яко ученого й письменника, але особисто стріватися з ним не доводилось. Знаючи, що він в Катеринославі, я звернула увагу, між іншими орударями музею, на одного добродія, що якось особливо ретельно порався в музею і при тім так охоче й уміло давав пояснення скільком людам, що завітали до музею. Оце й був сам пан професор.

— Ви д-ій Еварницький? — спитала я його, після того, як він прочитав мені старий напис на сволокові, привезеному до музею з якоїсь української старосвітської будови.

— Вийшло, кажу, що я не помилилась.

Ми познайомились. Звичайно, розмова перейшла на археологічний з'їзд, на український

протест. Я почала казати, що як же таки комітет з'їзду (а до комітету належав і д. Еварницький) не хоче навіть зазначити «для історії» протесту українців. Виходило, що д. Еварницький не встиг перемогти в комітеті сили, більшої від його, — протестом дуже вже була розгнівана председателька. Одначе другого дня, на комітетському окремому засіданню Еварницький домігся, що комітет таки прийняв до записі протест українців. Казали, Еварницький домігся сього тим, що вийшов геть з засідання, але його вернули і вволили його волю. — бо він був надто потрібною силою для комітету.

Отже, на закриттю з'їзду, коли читалося справоздання всього, що приходилося до того катеринославського з'їзду, прочитано було, все ж таки прилюдно, й про той протест українців і дано було пояснення, через що не покликано було українських учених (отож ніби через те, що не кликано нікого з «иностранных гостей»...).

Останнє засідання з'їзду було дуже урочисте. Була найвища влада мирянська й духовна. Були звичайні «заїккривальні» промови, з подякою й таким іншим. Прочитала все, що слід, графиня, сказав промову губернатор. Все йшло гладко. Але трапилась і прикра пригода: почав говорити архієрей і всередині — забувся свою промову. (Буває часом таке нервове становище!) Всім важко, всі не знають, що робить... та вже один простенький собі панотець догадався: прибіг з задніх рядів, налив води з грахвина (навіть уже не питаючись у графині) і подав владиці. Владика напивсь, освіживсь і докінчив промову на ту тему, що «пізнання старини веде до добра».

Після засідання була в боковій, буфетній світлиці — парадна закуска. Прохано було й декого з нас, приїзdnих, нібито «гостей» з'їзду. Та зважили ми, що нам не личить іти на ту учту... Ми з д. М. Комаровим пішли до свого давнього знайомого, таки катеринославського жителя, д. Донцова. Він дуже прохав нас завітати в його власну домівку, недалечке від того Потьомкінського будинку. Ми пішли і дуже мило провели вечір в товаристві господаря та його привітної господині, дочки.

Давно, літ з 15, не бачились ми з д. Донцовим; думала я, може, й одцурався вже він давніх київських приятелів, через те й не шукала його в Катеринославі; аж ні: сам таки підійшов на засідання з'їзду і до себе покликав, і вітав нас дуже щиро. Отже, єдина душа, що я знала в Катеринославі, — не відцуралась! Се мені було дуже приємно. Таки довелося справді побувати «в гостях» у катеринославської доброї людини.

Були ми з д. Комаровим (ми з ним уже все вкупі держалися) ще в одній катеринославській хаті, теж неначебно «в гостях», — хоть се не можна назвати гостиною, бо на неї ми, до якоїсь міри, самі напросилися. Се було так. Сказали мені, що в Катеринославі єсть приїзdnі кобзарі (здається, вони співали на з'їзді); казали, що ті кобзарі живуть у д. Синявського, директора Комерчеського училища. Там жили тоді і проф. В. Антонович та його дружина. К. М. Отож я запитала д-ія Синявського. на одному засіданню з'їзда. чи ще не поїхали кобзарі, та чи не можна було б їх побачити? Д-ій Синявський сказав на те: «Коли хочете, можете завітати й послухати, а кобзарям буде сказано, щоб були дома» (бо часом вони ходили співать до кого-небудь).

Була ще одна причина, через що мені хотілося побувати в Катеринославському Комерчеському училищі: ішла чутка, що новий розкішний будинок сього училища збудовано на український зразок. До сього прилучилась одна історійка, що цікавила мене й особисто. Яюсь, років за півтора до того, завітав до Києва сам будівничий, що будував у Катеринославі той будинок Комерційного училища. Се був молодий мистець. поляк, з якимсь коротеньким прізвищем (здається. Кроль, а може, й як інакше). Був він в Києві і у Антоновича, і в редактора «Київської Старини», казав, що він шукає матеріялів до пізнання українського «орнаменту», для оздоблення будинку Катерин. Комерч. учил. Один із спогаданих добродіїв чогось послав

будівничого до мене (може, яко до видавниці українських узорів). Отже, подавши листа з рекомендацією, почав той мистець говорити й мені, що будинок училища вчорні вже готовий, а тепер є думка прикрасити в йому стіни українськими візерунками; але ж будівничий жалкував при тім, що він зовсім не знайомий з українським народним оздобленням, що сей стиль для його зовсім невідомий... Отже, просив поради. Я сказала, що могла, висловила свої думки й розуміння в сій справі взагалі, а найголовніше — дала йому свій збірник узорів українських: казала, що пан мистець не помилиться, коли візьме сі народні зразки за основу, а далі вже нехай приладновує чи розвиває їх по своїх мистецьких вимогах і будівничих умовах. Будівничий дуже дякував, взяв збірник і казав, що тепер він має якийсь ґрунт для своєї роботи, і що буде міркувати, як краще ужити узори мого збірника для оздоблення будинку.

Думаю, що тепер читач розуміє, через що мені було особливо цікаво глянути на будинок Катеринославського Комерчеського училища...

Отже, мушу сказати, що мене ждало велике розчарування... А ні однісінького, хоч би найменшого узорчика на стінах Комерч. училища я не побачила. Всю будову і виведено, і оздоблено (в ліпних та мальованих прикрасах) — в грецькому стилу, чи хутчій можна сказати — в стилу «ренессанс». Здибала я в якомусь недокінченому крилі, на тім же дворіщі, помічника того будівничого; питаю його, як і чого воно так вийшло?.. Помічник сказав меня, що справді була думка збудувати училище в українському стилу, чи хоч «пустить» усередині українські візерунки, але прийшлося ту думку залишити, бо се, мовляв, справа дуже трудна; хто там його знає, як воно що повинно бути: «діло нове»!.. А на будинки в інших стилях «єсть уже певні зразки, виробилася відома практика й техніка, єсть готові плани і орнаментні композиції». Отже, й той добродій польський мистець либонь «признав за благо» — ужити вже відомого стилу, готових зразків. Звичайно, се було легше й приємніше, ніж клопотатися над якимсь там українським стилем!.. Однак у великій світлиці Комерч. училища, поруч з тими грецькими «меандрами», «акантами», «волютами». «Гермесовими емблемами», — споглядач-українець знайде таки, чим потішити свій погляд. Високо, аж під карнизами, між вікнами, там, де zostавались на стіні порожні місця між закругленнями вікон, можна бачити невеликі кружала, тії медальйони-портрети гетьманів: голови — Хмельницького, Ханенка. Дорошенка й інших. Портрети, оті самі тільки медальйони, виходять немов лише «орнаментними фігурами», а все ж таки щось наше єсть!

Ото стільки зосталося з чийогось бажання, щоб училище було «в українському стилу»... Але в інших педагогічних храмах на Вкраїні й того не побачиш.

Чи сяк чи так. ми з д. Комаровим опинилися в тій училищній парадній світлиці, з гетьманськими портретами. Нас привів туди директор училища, д. Синявський. що взагалі зустрів нас дуже привітно.

Після того, як ми роздивились на світлицю й на всякі написані на стінах красномовні речення славутніх педагогів, пан господар покликав нам кобзарів, що жили в його, тут же в училищі. Прийшло їх троє: Кравченко. Пархоменко і якийсь невідомий. Се були заступники трьох різних станів кобзарства. Полтавець Кравченко — се тип ще старосвіцького кобзаря, останок давньої давнини; він співав нам. старечим голосом, старосвіцькі думи й пісні. Чернігівський Пархоменко. середнього віку. — се вже кобзар новий, «концертний». що звук уже з'являтися на «помості» (він і тепер був одягнений трохи по-театральному); сей знає слова дум — уже з книжки, мелодії їх не тямить, співає на голос який-небудь, хоч би й танечний... Сей проспівав нам «Морозенка». 3-й кобзар, Катеринославець, — був зовсім молодий хлопець, літ 18-ти. Сей старих пісень не знав ніяк. Він проспівав нам «Зійшов місяць, зійшов ясний» (вірш Ол. Кониського на смерть Шевченка). Коли я спитала, що се за пісня, то кобзарик сказав, що її склав Лисенко... Бог його знає, звідкіль він теє взяв!

Безперечно, краще за всіх була кобза Кравченкова, з її піснями: се був відгомін чогось такого суцільного й прекрасного, що жаль обгортав, почувавши його умирання, і хотілось вірити, що така чудова річ, як кобзарство, не може померти, що воно повинно відродитись. — тільки краще, потужніше, ніж у тих двох молодчих наслідників старого кобзарства, що перед нами сиділи...

Послухавши кобзарських пісень, ми подякували кобзарям, уклонились ласкавому господареві і розійшлися, хто куди.

Другого дня, по скінченню археологічного з'їзду, мала відбутися подорож по Дніпру: і з'їздовий комітет, і гості неначебто мали поїхати аж на пороги.

Але ж дід Славутець-Дніпро рішучо того не хотів. — і Дніпро, й катеринославські стихії. Через що — бог знає, а тільки в призначений день, з самого ранку, і на воді, і в повітрі — робилося щось неможливе!

Справді, такого страшного вітру давно мені не траплялося бачити: а тих надзвичайних штук, що він поробив того ранку, то просто-таки я й зроду не бачила: на бульварі лежали дерева, вивернені з коріннями. Се таке надзвичайне явище, що просто якось чудно робиться, дивлячись на його. Величезна тополя, з зеленим листом, повна життя, лежить упоперек вулиці; коріння на версі над великою ямою. Яка повинна бути сила, щоб отаке зробити! Одно дерево повалене, друге, третє... Ставало страшно дивитись на те; страшно проходити повз інші дерева. — здавалося, що которийсь велетень, падаючи, натрапить власне на тебе...

З великим трудом можна було йти вулицею. Вітер гнав тебе як пір'їну: проти вітру — приходилось боротись за кожний ступінь. Що се воно таке було, трудно зрозуміти. Так-то вже розгулявся чи розлютувався степовий Борвій!

Про те, щоб їхати човнами. — не було й мови. Дехто одважувався, але з того нічого не вийшло. Частина тих охочих вернулася назад. Ми не збирались їхати, то нам було байдуже про ту стихійну перешкоду, але були люде, що жалкували.

І правда, що можна було жалкувати, коли хто вибирався побачити пороги, та не зміг свого бажання загодити.

Мені доводилось колись раніш, як я була в Катеринославі з дітьми, бачити перший поріг Дніпровський. Кодак, що лежить верстов за 8 чи 10 від Катеринослава. Година була теж неспокійна, але зовсім інша і надзвичайно гарна. То було літом, гарного соняшного дня. Ми приїхали з Катеринослава до Кам'янки, а звідти до Ко-дака, кіньми. Але ж якраз, коли підійшли ближче, стояли й дивились на місце давньої козацької твердині та на Кодацький поріг, що крутив і шумував хвилі впоперек усієї річки. — встала грізна година: гриміла громота, замиготіли блискавки, заходили клубки синіх та сивих хмар. Вся картина була така велична й гарна, що здавалась якоюсь дивною декорацією, утвореною рукою невидимого чарівника!

Більше я не бачила порогів; але та Кодацька картина загодила мене повік.

Пізно ввечері прощалась я тепер з Катеринославом. Вітер втихомирився, але надворі було холодно й темно. Я мала їхати вже не водою, а залізницею. — до неї ж і простувала, тільки вже не на мішках, а в звичайному повозі. Я була в йому сама. Минала я невідомі вулиці й будинки. Дрібненький осінній дощик застилав їх смутним серпанком. Було чогось-то сумно на душі. Либонь, се вже останній раз на віку доводилось мені бути в Катеринославі... А може... хто теє вгадає, де він буває востаннє!

Нарис Олени Пчілки «В гостях у Катеринослава» друкувався в трьох номерах Рідного краю (№ 29, 31, 32) за 1908 рік

Біографічна довідка

(Микола Чабан. У старому Катеринославі (1905-1920 рр.). – Дніпропетровськ: ІМА-Прес. – 2001.)

Олена Пчілка (псевдонім Ольги Петрівни Косач, 1849 — 1930) — письменниця, етнограф, публіцист, громадський діяч, видавець і журналіст, мати Лесі Українки і Ольги Косач-Кривиниж, яка в 1910 —1922 працювала патронажним лікарем під Катеринославом. Олена Пчілка підтримувала творчі і дружні зв'язки з М. Лисенком, М. Старицьким, І. Франком, у Катеринославі — з Д. Яворницьким (збереглося її одинадцять листів до останнього), художником Юхимом Михайловим, який служив тут у війську, та іншими.

У 1905 у Полтаві починає виходити один з перших на східній Україні українських часописів «Рідний край». На запрошення видавця журналу Олена Пчілка входить до складу редколегії і переїздить до Полтави. Однак 1907 р. він був заборонений. Олена Пчілка відновлює видання журналу в Києві і стає його редактором і видавцем. На сторінках «Рідного краю», до речі, дебютували першими творами Павло Тичина і Максим Рильський. Олена Пчілка виступає в журналі «Рідний край» переважно як публіцист, ряд статей присвячує творчості Т. Шевченка, І. Котляревського, Є. Гребінки, друкує свої спогади про українських діячів культури, рецензії на нові твори українських письменників. На сторінках часопису надрукувала й чимало своїх оповідань.

З 1908 р. Олена Пчілка почала видавати додатком до «Рідного краю» журнал для дітей «Молода Україна» (виходив з перервами до 1915 р.), друкуючи в ньому свої твори для дітей. У 1917 — 1919 рр. вона редагує в Гадячі (з перервами) газету гадяцького земства, організовує аматорський дитячий театр, пише для нього п'єси.

Як пише її учень Петро Одарченко, у 1920 р. Олену Пчілку за антибольшевицькі виступи заарештовано у Гадячі. Після звільнення з арешту виїхала в Могилів-Подільський, де перебувала до 1924 р. З 1924 р. живе в Києві, бере участь у роботі Всеукраїнської Академії наук, 1925 р. її обрано членом-кореспондентом Академії. Померла і похована в Києві.